

LIETUVOS SUKARINTŲ ORGANIZACIJŲ ŽENKLAI IR ŽENKLELIAI (1918–1940 M.): ISTORIJA IR DATAVIMAS

Eduardas Remecas
Lietuvos nacionalinis muziejus

ĮVADAS

Ženklių, arba filofaleristikos, tematika, skirtingai nuo faleristikos¹, Lietuvoje retai kada pasirenkama, todėl iki šiol jų mažai iširta. Ypatin-gas dėmesys buvo sutelktas tik į nepriklausomos Lietuvos apdovanoji-mų – ordinų ir medalių – istoriją. Apie šiuos apdovanojimus parašyta daug straipsnių ir ne viena knyga². Viena išsamiausių apdovanojimams skirtų knygų buvo išleista 2001 m.³ Viliaus Kavaliausko knygoje, remian-tis Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomomis bylomis, aptarta dvylikos valstybės apdovanojimų istorija, aprašyti neįgyvendinti ordinų projektai, pusiau valstybinių organizacijų – Lietuvos šaulių sąjungos, Vy-riausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto, Lietuvos prekybos, pra-monės ir amatų rūmų – ir visuomeninių organizacijų – Jaunosios Lietu-vos, Ugniagesių sąjungos ir Skautų sąjungos – apdovanojimai. O šiame straipsnyje aprašomi tarpukario Lietuvos sukarintų organizacijų ženklai ir ženkleliai dažniausiai likdavo nuošalyje. Apie šiuos ženklus ir ženklelius beveik nieko nerašoma Vytenio Statkaus knygoje „Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m.“, kurioje yra skyrius, skirtas karinėms organiza-

¹ Faleristika – pagalbinė istorijos mokslo apie valstybės apdovanojimus – ordinus, me-dalius ir kitus pasižymėjimo ženklus – šaka.

² **Remecas E.** *Lietuvos numizmatikos bibliografija 1815–1999. Bonistika. Faleristika. Medalininkystė. Numizmatika.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2001, p. 328.

³ **Kavaliauskas V.** *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordina-i ir medaliai.* Vilnius: Vaga, 2001.

cijoms (randame tik dviejų organizacijų ženklų nuotraukas)⁴. Ne kažkiek daugiau žinių pateikta ir Gintauto Sургailio straipsnyje, skirtame Lietuvoje 1918–1940 m. veikusioms karinėms organizacijoms aptarti⁵. Iš jo sužinome tik tai, kad savo ženklus turėjo Lietuvos kariuomenės atsargos karininkų sąjunga (jos ženklą sukūrė Šneideraitis), Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga, Lietuvos karo invalidų sąjunga, Lietuvos laisvės kovų invalidų draugija, korporacija „Ramovė“⁶. Labai mažai informacijos randame ir Aušros Jurevičiūtės 2009 m. parengtoje disertacijoje, nors autorė gausiai rėmėsi archyviniais šaltiniais⁷. Apie straipsnyje aprašomus šaulių ženklus ir ženklelius labai nedaug žinių yra ir Jono Matuso knygoje, skirtoje Šaulių sąjungos istorijai, tačiau joje randame keletą svarbių, spaudoje nepaminėtų faktų⁸.

Iki šiol ypatingas dėmesys sukarintų organizacijų ženkams ir ženkleliams skirtas tik viename darbe – kolekcininko Algimanto Astiko (1929–1990) išleistame kataloge⁹. Šiame kataloge aprašyta dauguma straipsnyje minimų ženklų ir ženklelių, tačiau jame, kaip ir kituose darbuose, beveik nerandame ženklelių išleidimo datų, juos kūrusių autorių pavardžių ir galimų tiražų, dalis jų galėtų būti tiksliau identifikuoti.

Šiame straipsnyje aptariami tik ženklai ir ženkleliai, išleisti arba platinti 1918–1940 m. Lietuvos sukarintų organizacijų: Lietuvos šaulių sąjungos, Lietuvos karo invalidų sąjungos, Atsargos karininkų sąjungos, Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos, Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos, Lietuvos laisvės kovų invalidų draugijos, Vytauto Didžiojo universiteto atsargos karininkų korporacijos „Ramovė“, Klaipėdos lietuvių karių draugijos, Lietuvos kariuomenės sporto draugijos. Karo mokyklų baigimo ženklai, kiti kariuomenės ženklai ir ženkleliai straipsnyje nebus minimi.

Straipsnio tikslas – remiantis tarpukario Lietuvos spauda ir pačiais

⁴ **Statkus V.** *Lietuvos ginkluotosios pajėgos 1918–1940 m.* Chicago: Vydūno jaunimo fondas, 1986, p. 761–796.

⁵ **Surgailis G.** Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. // *Karo archyvas*. T. 14. Vilnius, 1997, p. 48–99.

⁶ Ten pat, p. 54, 65, 89, 92, 93.

⁷ **Jurevičiūtė A.** *Buvusių karių organizacijos ir jų vaidmuo Lietuvos vidaus politikoje 1923–1940 m.*, daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Kaunas, 2009.

⁸ **Matusas J.** *Šaulių sąjungos istorija*. Sydney: Mintis, 1966.

⁹ **Astikas A.** *Lietuvos ordinarai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius: Mintis, 1993.

ženkleliais, nustatyti jų išleidimo datas, gamintojus, autorius ir galimus tiražus. Taip pat patikslinti jau žinomų ženklelių identifikaciją, aprašyti užmirštus ir iki šiol į katalogus neįtrauktus sukarintų organizacijų ženklelius. Tiriant šiuos ženklus ir ženklelius naudotasi ir archyvine medžiaga – Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos A. Žmuidzinavičiaus rankraščių fondu ir Centriniam valstybės archyve saugomomis Lietuvos kariuomenės sporto draugijos bylomis. Šiame archyve saugomos Lietuvos kariuomenės atsargos karininkų ir Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungų bylos, tačiau jomis nesinaudota, nes daug žinių pateikta tarpukario spaudoje. Gausus Šaulių sąjungos ir nedidelis Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos fondai rengiant šį straipsnį taip pat liko nepanaudoti. Likusių, straipsnyje minimų, organizacijų archyvai nežinomi, tad spaudoje rasta informacija – vienintelis žinių apie šių organizacijų ženklelius šaltinis. Rašant straipsnį taip pat buvo peržvelgti Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomi ženklai ir ženkleliai. Karinių organizacijų ženklelių galima rasti daugelio Lietuvos muziejų fonduose. Tad straipsnyje pateikiama informacija yra aktuali tiek muziejams, tiek kolekcininkams, tiek istorikams.

Ženklelis buvo neatsiejamas beveik kiekvienos Lietuvoje veikusios draugijos simbolis. Tiesa, svarbiausia buvo vėliava. Bet kai kurios draugijos, siekdamos savo narius išskirti iš kitų, kaip skiriamąjį ženklą naudojo uniformas ar jų dalis, pvz., kepures. Kaip jų skiriamasis ženklas atsirado ir ženklelis. Dalis organizacijų savo įstatuose iš anksto nurodydavo, kad draugija, be antspaudo, gali turėti ir ženklelį. Vis dėlto ženklelių įsigijimas neretai buvo susijęs su draugijos finansiniu pajėgumu. Dėl lėšų stygiaus šie sumanymai ne visada būdavo įgyvendinami. Tad ženklelius dažniausiai naudodavo tik daug narių arba lėšų turinčios draugijos. Sukarintos organizacijos ypač buvo suinteresuotos turėti savo ženklus ir ženklelius, nes jų nariai, dažniausiai buvę ar esami kariai, nuolat dalyvaudavo valstybės šventėse. Sukarintų organizacijų, skirtingai nuo civilinių, ženklu būdingas vienas išskirtinis bruožas. Dalies organizacijų nariai turėjo ženklus, kurie buvo vienodos išvaizdos, bet skirtingo dydžio. Maži ženkleliai buvo skirti kasdien nešioti švarko atlape, o dideli – švenčių metu arba rikiuotėje (pvz., Šaulių sąjungos) – ant krūtinės. Didieji ženklai dažniausiai buvo numeruoti (pvz., Šaulių ir Atsargos karininkų sąjungų). Iš visų Lietuvoje vei-

kusių organizacijų kaip išskirtinė pažymėtina Šaulių sąjunga. Ši sukarinta organizacija ne tik vykdė įvairiausių veiklą, bet ir pranoko kitas tokio tipo Lietuvos organizacijas 1918–1940 m. naudotų ženklelių įvairove ir kiekiu.

LIETUVOS ŠAULIŲ SĄJUNGOS ŽENKLAI IR ŽENKLELIAI

Šaulių sąjungos įkūrimo data laikoma 1919 m. birželio 27 d., kai Kaune buvo įkurtas pirmasis šaulių būrys. Organizacijos pobūdį ir tikslus nustatė sąjungos sumanytojas Matas Šalčius ir būsimas vadas Vladas Putvinskis-Pūtvis (1873–1929). Nuo 1935–1936 m. Šaulių sąjunga tapo pavaldi kariuomenės vadui. Prieš pat organizacijos panaikinimą Lietuvos šaulių sąjungoje buvo daugiau kaip 62 tūkst. narių. Be karinio mokymo, šauliai energingai ėmėsi tautos kultūrinimo darbo – leido knygas, organizuodavo šventes, įkūrė 125 chorus, 105 orkestrus. Taip pat aktyviai sportavo – turėjo per šimtą sporto klubų: futbolo, lengvosios atletikos, vandens, žiemos sporto šakų ir kt. Sąjungos veikla atsispindėjo įvairioje to meto spaudoje, bet išsamiausiai – 1920 m. gegužės mėn. pradėtame leisti sąjungos žurnale „Trimitas“. Šiame leidinyje daugiausiai žinių pateikta ir apie sąjungos ženklus bei ženklelius.

Šiandien daugelis žino, kad Šaulių sąjungos simbolis ir ženklas yra Dvigubas kryžius skyde¹⁰. Šis skiriamasis ženklas pavaizduotas visuose Šaulių sąjungos išleistuose ženkleliuose. Kas šio ženklo sumanytojas ir dailininkas, literatūroje neminama. Taip pat neminama, kada pirmą kartą toks ženklas buvo pagamintas. A. Astiko kataloge nurodoma, kad Šaulių sąjunga turėjo du pagrindinius ženklus – rikiuotės (didįjį) ir ne rikiuotės (mažąjį)¹¹. Ir vieno, ir kito buvo įvairių variantų. Jie skyrėsi savo dydžiu, forma, išvaizda, metalu, priesagais. Tai lėmė skirtingi šių ženklelių gamintojai ir nevienalaidė gamyba. A. Astiko kataloge dauguma žinomų ženklų požymių išvardyti,

¹⁰ 1919–1927 m. šis kryžius buvo vadinamas Vyties, vėliau – Vyčio, šiuo metu – Jogailos Dvigubu kryžiumi.

¹¹ **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 237–240.

tačiau jie nedatuoti. Tarpukario Lietuvos spaudoje išsamaus ženklelių aprašymo nerasime, tačiau, sugretinus A. Astiko sukaupus ir spaudoje paskelbtų nedidelių žinučių duomenis, ženklelių gamybos raida tampa gana aiški.

Lietuvos šaulių sąjunga netrukus, kai tik susikūrė, jau skelbė, kad turi savo vėliavą, ženklą ir uniformą¹². 1920 m. birželio 27–28 d. įvykusio visuotinio atstovų suvažiavimo metu buvo patvirtinti sąjungos vėliava ir nario ženklas¹³. Instrukcijoje Nr. 4 nario ženklas aprašytas taip: skydas, tamsiam dugne šviesūs kryžiai, kitoj pusėj raidės L.Š.S. ir ženklų nr., taip pat buvo pateiktos ir jo nešiojimo taisyklės, kurias sudarė 11 punktų¹⁴. Ženklą galėjo nešioti tik sąjungos narys, išstojęs jį turėjo grąžinti. Grąžintas ženklas galėjo būti duodamas naujam nariui. Ženklų numeriai turėjo būti surašomi nario knygelėje ir narių knygoje. Iš pradžių nustatyta ženklų kaina buvo 13 auksinų. Toje pačioje instrukcijoje randame ir labai svarbią pastabą, kad kandidatai į narius gali nešioti buvusį sąjungos ženklą – trispalvį trikampį. Tokį ženklą randame ir A. Astiko kataloge, tačiau jis čia priskirtas propagandinių ženklelių grupei nurodžius, kad galėjo būti Savanorių sąjungos ženklelis¹⁵. Ši prielaida pateikta dėl to, kad Lietuvos kariuomenės savanoriai ant rankovės nešiojo antsiuvą – trikampio formos trispalvę. Tačiau dabar aišku, kad pirmieji Šaulių sąjungos narių ženkleliai, naudoti 1919–1920 m., buvo trikampio formos trispalvė. Vėliau tai buvo kandidatų į šaulius ženkleliai. Nors Šaulių sąjungos narių ženklų Dvigubas kryžius skyde tapo 1920 m. viduryje, pirmieji ženklai buvo pagaminti tik po gero pusmečio. 1921 m. balandžio 7 d. žurnale „Trimitas“ randame žinutę: „Šaulių domei! Gauta gražiai padarytų Šaulių sąjungos ženklų. Kaina 10 auks.“¹⁶ Pagal 1921 m. pirmo pusmečio dolerio kursą (apie 60 auksinų = 1 USD) ženklų kaina tuo metu buvo apie 1,7 lito, kuris buvo įvestas 1922 m. spalio 2 d.

Kas šio ženklų sumanytojas, nustatyti keblu, tačiau, matyt, jo dailininkų reikėtų laikyti Antaną Žmuidzinavičių (1876–1966). Šis žymus dailininkas 1929–1934 m. ne tik buvo Šaulių sąjungos centro valdybos pirmi-

¹² Lietuvos Šaulių Sąjunga // *Laisvė*, 1919 spalio 18, Nr. 112, p. 4.

¹³ *Šaulių vadovas*. Kaunas, 1921, p. 32.

¹⁴ Ten pat, p. 32–33.

¹⁵ **Astikas A.** *Lietuvos ordinai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 230, nr. 42.

¹⁶ *Trimitas*, 1921 balandžio 7, Nr. 17, p. 32a.

ninkas, bet jau nuo 1919 m. pavasario dalyvavo rengiant Šaulių sąjungos įstatus ir statutą, taip pat kitame parengiamajame darbe¹⁷. Jis nuo 1920 m. lapkričio buvo žurnalo „Trimitas“ viršelio dailininkas. Be to, buvo vedęs (1919–1922 m.) Šaulių sąjungos pirmininko V. Putvinskio seserį. Įtarimą, kad ženklų dailininkas buvo A. Žmuidzinavičius, sustiprina ir tai, kad 1925 m. jam buvo pavesta rūpintis šaulių uniformos klausimu¹⁸. Taip pat žinoma, kad A. Žmuidzinavičius sukūrė pirmuosius Lietuvos kariuomenės karių kepurių ir ženklų projektus¹⁹, kitų ženklų ir ženklelių²⁰.

1925 m. kovo 10 d. Centro valdybos prezidiumas nutarė leisti nariams užsisakyti nuolat nešioti tokį pat, kaip tarnybinis, tik mažesnę ženklą²¹. Metalas galėjo būti toks, kokio užsakovas panorės, bet baltas. Taip pat nutarta, kad atsargos šauliai nešios sumažintą ženklą, padengtą spalvotu emaliu²², o šaulių rėmėjai – taip pat sumažintą, tik su baltu kryžiumi raudoname fone. Visi ženklai turėjo būti užsakomi per Centro valdybą, savarankiškai juos gamintis buvo uždrausta. Prezidiumo priimtus nuostatus taip pat turėjo tvirtinti Centro valdyba.

1925 m. balandžio 9 d. „Trimite“ buvo pranešta, kad užsakyta pagaminti seno pavyzdžio, bet geresnės kokybės šaulių ženklų²³. Ženklų, prisegamų „sagute“²⁴, kaina – 2 Lt, o prisukamų veržlele – 2,5 Lt. Taip pat rašoma, kad sumažinto dydžio ženklai, skirti pasipuosti, netrukus bus užsakyti, o apie jų kainą pranešta vėliau. Balandžio 23 d. informuota, kad didieji ženklai jau pagaminti, o sumažinti Centro valdybos nutarimu – atmesti²⁵. Patvirtinti buvo tik šaulių rėmėjų ženklai – raudoname fone sidabrinis kryžius.

Penktojo visuotinio Lietuvos šaulių sąjungos narių būrių atstovų suvažiavimo, įvykusio 1926 m. birželio 17–19 d., metu buvo pranešta, kad

¹⁷ Dail. A. Žmuidzinavičius apie savo gyvenimą // *Trimitas*, 1936, Nr. 44, p. 1053.

¹⁸ Iš Centro Valdybos Prezidiumo darbų // *Trimitas*, 1925, Nr. 10, p. 315.

¹⁹ Dail. A. Žmuidzinavičius apie savo gyvenimą // *Trimitas*, 1936, Nr. 44, p. 1053.

²⁰ A. Žmuidzinavičius sukūrė Lietuvos karo mokyklos baigimo (1921 m.) ir Kriminalinės policijos (1927 m.) ženklus, kelių draugijų ženklelius.

²¹ Iš Centro Valdybos Prezidiumo darbų // *Trimitas*, 1925, Nr. 10, p. 314–315.

²² Šaulių reikalai // *Trimitas*, 1925, Nr. 12, p. 377.

²³ Šaulių ženklai // *Trimitas*, 1925, Nr. 14, p. 473.

²⁴ Tuo metu „sagute“ vadino priesagą su žiogeliu. Šiuose retuose šaulių ženkuose tokie priesagai yra vertikalūs.

²⁵ Šaulių ženklai // *Trimitas*, 1925, Nr. 15, p. 509.

Centro valdyba Šveicarijoje užsakė 5000 vnt. mažesnių ženklelių, segamų prie civilinių drabužių²⁶.

1930 m. birželio mėn. buvo pranešta, kad visi rėmėjai šauliai, kurie moka nustatytą rėmėjo mokestį ir yra įmokėję ne mažiau kaip 60 Lt, gali dėvėti sidabrinis emaliuotus ženklus²⁷. Ženklių galima įsigyti Šaulių sąjungos centro štabe, vieneto kaina – 10 Lt.

1936 m. lapkričio 20 d. Šaulių sąjungos tarybos posėdyje buvo svarstomi naujos vėliavos, ženklo ir uniformos klausimai²⁸. Vėliavose prie ženklo skydo nutarta pridėti sukryžiuotus šautuvą ir trimitą, o ženklą palikti seną. Naujus vėliavos ir ženklo pavyzdžius kariuomenės vadas patvirtino 1937 m. pavasarį. Nustatyta, kad Šaulių sąjungos ženklas turi būti gaminamas iš aukso, sidabro ir alpakos (sidabro nikelio: 60 % vario, 20 % nikelio ir 20 % cinko)²⁹. Ženklas yra trijų rūšių ir dviejų dydžių: a) didysis rikiuotės – numeruotas, 5 cm ilgio ir 2,8 cm pločio; b) mažasis – 2 cm ilgio ir 1,2 cm pločio; c) šaulių rėmėjų – tokio pat dydžio kaip mažasis ženklas – skydo kryžius raudono emalio fone baltas. Garbės šauliai gali nešioti auksinį, rinktinių ir būrių garbės nariai – sidabrinį didįjį arba mažąjį ženklą. Rikiuotės šauliai nešiojo didįjį alpakos, šauliai rėmėjai – mažąjį sidabrinį arba alpakos ženklą. Mažąjį ženklą galima buvo nešioti prie civilinių drabužių. Tais pačiais 1937 m. buvo pranešta, kad nauji kariuomenės vado patvirtinto pavyzdžio didieji numeruoti šaulių ženklai pagaminti. Vieno ženklo kaina – 2,5 Lt³⁰.

Pabandykime apibendrinti A. Astiko kataloge ir spaudoje pateiktą medžiagą. Iš spaudos informacijos aišku, kad didžiųjų Šaulių sąjungos ženklų būta bent trijų laidų: 1) 1921 m., 2) 1925 m., 3) 1937 m. A. Astiko kataloge didieji ženklai sugrupuoti: auksinis, sidabrinis ir du balto metalo ženklai³¹. Pastarieji skiriasi savo dydžiu (52,5 x 29 mm ir 50 x 28 mm), taškų skaičiumi skydo apvade (56 ir 60), numerio vieta (.../...N ir N...), įrašu (LŠS ir

²⁶ Penktas visuotinis Lietuvos Šaulių Sąjungos narių būrių atstovų suvažiavimas // *Trimitas*, 1926, Nr. 24, 784.

²⁷ Ženkilai rėmėjams šauliams // *Trimitas*, 1930, Nr. 25, p. 497.

²⁸ Šaulių sąjungos tarybos posėdis // *Trimitas*, 1936, Nr. 48, p. 2.

²⁹ Šaulių sąjungos vėliava ir ženklas // *Trimitas*, 1937, Nr. 11, p. 246–247.

³⁰ Pagaminti didieji šaulių ženklai // *Geležinkelininkas*, 1937, Nr. 14, p. 231.

³¹ **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 237–238.

LSS) ir veržlele (su raidėmis L.K.I.Š.K.³² ir be gamintojo žymos). Kuris iš jų ankstyvesnis, nustatyti nesunku. Gamintojo raidinėmis santrumpomis pažymėtų ženklų numeriai didesni (teko matyti numerius nuo 12 275 iki 17 055)³³, o be jų – mažesni (matyti – nuo 8 881 iki 10 020). Tačiau, be A. Astiko knygoje aprašytų dviejų pavyzdžių ženklų, dar žinoma ir kitokių. Pirmiausia – tai ankstyviausi ženklai. Šio straipsnio autoriui teko matyti keturis ženklus, kurių numeriai buvo iki 7 042. Šie ženklai išsiskiria tuo, kad yra 51 x 27 mm dydžio, skydo apvade – 63 taškai, numeris prasideda ne raide N..., o №..., įrašas – LSS, veržlelė – be gamintojo žymos (1.1 pav.). Tarp jų yra ženklų su vertikaliu priesagu (žiogeliu). Šie ženklai, matyt, daugiau buvo skirti nešioti moterims (šaulėms).

Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomi trys ženklai, neturintys nė vieno iš minėtų požymių. Ženklų nuo 18 722 iki 20 587 numerio skydo apvade yra 76 taškai, numeris – be raidės N, įrašas – ŠS, veržlelė – be gamintojo žymos ir plonesnė (1.4 pav.). Taip pat muziejuje saugomas šios rūšies ženklas be numerio ir raidžių. Labai svarbu pažymėti, kad 1937 m. kariuomenės vado buvo patvirtintas didžiųjų numeruotų šaulių ženklų, kurių skydo apvade yra 76 taškai, pavyzdys. Paskelbti ženklų piešiniai turėjo būti etalonas jų gamintojams. Tad neabejojant galima tvirtinti, kad nuo 1937 m. buvo gaminami būtent šie didieji ženklai.

Nuo 1925 m. gamintų ženklų pagrindiniai duomenys: dydis – 50x28 mm, taškų skaičius skydo apvade – 60, numerio vieta – N..., įrašas – LSS, veržlelė – be gamintojo žymos (1.2 pav.). Kad šie ženklai buvo gaminti būtent nuo 1925 m., patvirtina dar vienas minėtinas faktas. Pagal 1920 m. instrukcijos Nr. 4 5 punktą šaulys, pametęs nario ženklą, privalėjo apie tai pranešti žurnale „Trimitas“ ir kvitą su dviem iškarpomis pristatyti būrio valdybai³⁴. Peržvelgtuose „Trimito“ numeriuose galima rasti daugybę žinučių apie pamestus ženklus. Iš šių žinučių sužinome, kad 1925 m., prieš išleidžiant naujuosius ženklus, sąjungos nariams jau buvo išduota per 7 tūkst. žen-

³² L.K.I.Š.K. – Lietuvos karo invalidams šelpti komitetas, graverių dirbtuvė, įkurta 1923 m. Kaune.

³³ A. Astiko kolekcijos ženklo numeris – 14511. Taip pat žinoma šios rūšies ženklų, prasidedančių 12 tūkst. numeriais.

³⁴ *Šaulių vadovas*. Kaunas, 1921, p. 33.

klų³⁵. Tačiau lieka neaišku, kada buvo pradėti gaminti 52,5 x 29 mm dydžio ženklai, kurių skydo apvade buvo 56 taškai, numeris – .../...N, įrašas – LŠS, veržlėlė – su raidėmis L.K.I.Š.K. (1.3 pav.). Lietuvos karo invalidų dirbtuvės raidėmis L.K.I.Š.K. sraigtelius pradėjo ženklinti tik nuo 1932 m., tačiau spaudoje apie naujai išleistus ženklus jokių pranešimų aptikti nepavyko. Pažymėtina, kad nors visi išvardyti požymiai ir yra būdingi kiekvienai iš trijų ženklų laidų, kartais pasitaiko išimčių – dydžio, taškų skaičiaus, numerių ar raidžių įkalimo būdo neatitikimo. Visų ženklų skiriamuosius bruožus matome lentelėje (1 lentelė).

1.1 pav. Lietuvos šaulių sąjungos ženklas. Nešiojamas rikiuotėje. 1921 m. pavyzdžio. Nr. 7042. Dydis – 51 x 27 mm
LNM, M 5973

1.2 pav. Lietuvos šaulių sąjungos ženklas. Nešiojamas rikiuotėje. 1925 m. pavyzdžio. Nr. 8881. Dydis – 50 x 28 mm
LNM, M 5369

1.3 pav. Lietuvos šaulių sąjungos ženklas. Nešiojamas rikiuotėje. Po 1932 m. Nr. 17055. Dydis – 52,5 x 29 mm
LNM, M 599

1.4 pav. Lietuvos šaulių sąjungos ženklas. Nešiojamas rikiuotėje. 1937 m. pavyzdžio. Nr. 18722. Dydis – 50 x 28 mm
LNM, M 922

³⁵ Minimas pamestas šaulio ženklas Nr. 7240. Žr.: *Trimitas*, 1925, Nr. 10, p. 2.

**Lietuvos šaulių sąjungos rikiuotės ženklų (didžiųjų) datavimas
ir skiriamieji broožai**

Data	Skiriamieji broožai			
	Taškų skaičius skydo apvade	Įrašas	Verželė	Žinomi numeriai
1921 m.	63	№... // LSS arba SS	be ženklų	iki 8 106
1925 m.	60	N ... // LSS	be ženklų	8 881 iki 10 020
Po 1932 m.	56	... / ... N // LŠS	su raidėmis L.K.I.Š.K.	12 275 iki 17 055
1937 m.	76	... // ŠS	be ženklų, plonesnė	18 722 iki 20 587 ir be numerio

Dar grįžkime prie A. Astiko kataloge minimų sidabrinio ir auksinio ženklų. Aprašytas sidabrinis ženklas – vardinis šaulių būrio ir numeruotas, o apie auksinį žinių daugiau nepateikta³⁶. Pagal Šaulių sąjungos nuostatus auksinį ženklą galėjo nešioti sąjungos garbės šauliai, o sidabrinį – rinktinių ir būrių garbės nariai. Tad aišku, kad šiais ženklais nusipelnę asmenys buvo apdovanojami. Jie negalėjo būti numeruoti, nes buvo vardiniai. Tokie sidabriniai ženklai 1926 m. buvo įteikti ir šauliams giminingos Suomijos pusiau karinės savigynos organizacijos – šiuckoro (šved. *Skyddskår*, suom. *Suojeluskunta* – sargybos korpusas) – atstovams, o auksinis – šiuckoro garbės vadui generolui K. G. E. Mannerheimui³⁷. 1936 m. sąjungos garbės šauliu buvo išrinktas ir Lietuvos valstybės prezidentas Antanas Smetona, jam taip pat buvo įteiktas auksinis šaulio ženklas³⁸. Paminėtinas ir išskirtinis garbės nario ženklas, kuris 1934 m. Vlado Pūtvio būrio buvo įteiktas A. Žmuidzinavičiui. Tai sidabrinis ženklas auksuotais kraštais³⁹. Didžiųjų ženklų kaina (2,5 Lt) rodo, kad sąjungos narių ženklai buvo pagaminti iš balto metalo, o ne sidabriniai, nes pastarieji buvo skirti tik garbės nariams.

Kas gamino pirmuosius šaulių ženklus – nežinoma. Vėlesni šaulių ženklai

³⁶ **Astikas A.** *Lietuvos ordinai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 238.

³⁷ *Klaipėdos žinios*, 1926 birželio 23, Nr. 97, p. 2.

³⁸ **Matusas J.** *Šaulių sąjungos istorija*. Sydney, p. 195.

³⁹ Ten pat.

buvo gaminami Lietuvos karo invalidams šelpti komiteto graverių dirbtuvėse. Šios dirbtuvės buvo įkurtos 1923 m.⁴⁰ Galbūt pirmuosius šaulių ženklus 1921 m. galėjo pagaminti Juozo Gerštiko graverių dirbtuvė, tačiau šio gamintojo dirbiniuose beveik visada buvo įmušamos raidės IG. Šių raidžių šaulių ženkluose nėra. Vis dėlto labiausiai tikėtina, kad pirmieji šaulių ženklai buvo pagaminti ne Lietuvoje. Taip manyti leistų keletas dalykų. Pirmiausia – visi ankstyviausi įvairių Lietuvos organizacijų ženkleliai buvo pagaminti ne Lietuvoje, o Vokietijoje. Antra, matome, kad šaulių ženklų kaina 1921 m. sumažėjo iki 10 auksinų, nors 1920 m. buvo numatyta įkainoti 13 auksinų. Šį kainų pokytį lėmė ženklus markės, o kartu ir auksino kurso kritimas Vokietijoje⁴¹. Jei ženklai būtų buvę gaminami Lietuvoje, dėl markės nuvertėjimo jų kaina būtų padidėjusi, tačiau pagamintų Vokietijoje ir įsigyjamų už dolerius ženklų kaina pamažu mažėjo. Trečia, privatūs Lietuvos graveriai, tokie kaip J. Gerštikas ir kiti, gamindavo tik nedidelį ženklų kiekį (kelias dešimtis ar šimtus). O šaulių sąjungai reikėjo kelių tūkstančių. Visi pateikti faktai rodo, kad ankstyviausi šaulių ženklai buvo pagaminti Vokietijoje, greičiausiai Berlyne.

Didžiųjų numeruotų ženklų datavimas yra aiškus, tačiau mažųjų, skirtų kasdien nešioti, – gana problemiškas. A. Astiko kataloge aprašyta net 11 mažųjų ženklelių variantų⁴². Pirmiausia jie suskirstyti pagal medžiagą: žalvariniai – be dangos, juodai dažyti, su vyšniniu emaliu; balto metalo – be dangos, juodai dažyti, nuauksinti, su oranžiniu emaliu; sidabriniai; auksiniai ir įvairių modifikacijų gintariniai. Pagal nuostatus visi šaulių ženklai turėjo būti gaminami iš sidabro arba balto metalo, tad neaišku, kodėl pagaminta ir žalvarinių. Taip pat A. Astikas pažymėjo, kad jam nepavyko nustatyti, kokia yra juodai dažytų ar nuauksintu viduriu ženklelių paskirtis⁴³. Mažųjų šaulių ženklelių skiriasi ir priesagai (segtukai) – vieniems prisegti naudojama veržlėlė, kitiems – žiogelis arba adatėlė, taip pat taškų juostelėje skaičius. Dalis ženklelių (3 variantai) yra su veržlėlėmis, kuriose nurodytas gamintojo pavadinimas – *Graviūra* arba *Gravelitas / Kaunas*.

⁴⁰ **Butkevičius.** Karo invalidams šelpti komiteto dešimties metų veikimo apžvalga // *Mūsų žinynas*, 1931, Nr. 80, p. 413.

⁴¹ 1920 m. liepos mėnesį už 1 dolerį buvo mokama ~40 markių, o 1921 m. kovo mėnesį – ~62 markės. Žr. *Vyriausybės žinios*, 1925, Nr. 199, p. 1, 4.

⁴² **Astikas A.** *Lietuvos ordinai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 238–240.

⁴³ *Ten pat.* Vilnius, 1993, p. 240.

Tai Antano Pranciškaus ir Edvardo Kilbausko firma. Visa tai rodo, kad ženkleliai pagaminti įvairiu metu ir skirtingų gamintojų.

Iš spaudoje paskelbtų pranešimų žinome, kad mažieji ženkleliai Centro valdybos buvo priimti 1925 m. Pirmiausia tai buvo rėmėjų ženkleliai, dengti raudonu emaliu. 1926 m. Šveicarijoje buvo užsakyti 5 tūkst. mažųjų ženklelių, segamų prie civilinių drabužių. Iš visų žinomų mažųjų ženklelių variantų atskirti pagamintus Šveicarijoje sunkoka, nes gamintojo pavadinimo juose nėra. Tačiau yra žinoma, kad įvairios Lietuvos draugijos buvo užsakiusios ženklelių pagaminti Šveicarijos firmai *Huguenin Frere & Co Le Locle*. Šios firmos ženkleliai turi kelis būdingus atpažinimo ženklus. Beveik visada rasite firmos pavadinimą ženklelyje arba ant veržlės. Veržlės išsiskiria ir tuo, kad yra su dviem liežuvėliais ir kiaurymėmis. Visuose sidabriniuose ženkleliuose įmušta praba, kituose – įrašas *Bronze*. Tarp A. Astiko kataloge aprašytų ženklelių nėra nė vieno, kurio veržlė būtų su dviem liežuvėliais ir kiaurymėmis, – visų veržlės su „kauburėliais“. Tad jie Šveicarijos firmai negali būti priskirti. Tačiau yra ženklelių, segamų adatėle ir žiogeliu, kuriuose įmušta praba – 990. Tai sidabriniai ženkleliai, padengti skaidriu raudonu emaliu, vadinamieji rėmėjų ženkleliai (2 pav.).

Pažymėtina, kad šie ženkleliai iš visų kitų išsiskiria ir tuo, kad juoste-lėje yra ne taškai, o įrėžti apskritimai. Taigi iš-eitū, kad 1926 m. Šveicarijoje buvo pagaminta 5 tūkst. mažųjų ženklelių sąjungos rėmėjams po 10 litų.

Vis dėlto pirmieji mažieji ženkleliai, apie ku-riuos užsiminė tik J. Matusas, buvo pagaminti dar 1921–1922 m. 1921 m. liepos 20 d. A. Žmuidzinavičius išvyko į JAV. Jis ten nuvežė 480 šau-lių ženklelių. Dėl jų jam teko ilgokai užtrukti Berlyne. Šie ženkleliai buvo skirti tik Amerikos lietuviams ir parduodami po 1 dolerį⁴⁴. Iš šios nedidelės žinutės aišku, kad ženkleliai buvo pa-gaminti Berlyne. Iš Lietuvos nacionalinės Mar-tyno Mažvydo bibliotekos rankraščių fondo do-kumentų archyve saugomo A. Žmuidzinavičiaus

2 pav. Lietuvos šaulių sąjungos rėmėjo ženklelis. 1926 m. Šveicarija. Dydis – 19 x 11 mm LNM, M 5378

⁴⁴ Matusas J. *Šaulių sąjungos istorija*. Sydney, p. 242.

sužinome, kad 1922 m. vasario mėn. Berlyne firmai *Tips* už rėmėjų ženkliukus buvo sumokėti 12 425 auksinai⁴⁵. Visiems, aukojusiems ne mažiau kaip 10 dolerių, buvo išduodami numeruoti Šaulių rėmėjų liudijimai, suteikiantys teisę nešioti sidabrinį (dengtą raudonu emaliu) šaulių ženkliuką. Paaukoję tik 10 dolerių už ženkliuką privalėjo sumokėti 1 dolerį, o aukojusieji 20 dolerių ir daugiau jį gaudavo nemokamai. Iš viso buvo parduoti 266, o padovanoti 232 ženkliukai⁴⁶. Neišplatintų liko 482⁴⁷. Vadinas, 1922 m. Berlyno firmoje *Tips* iš viso buvo pagaminta 980 sidabrinųjų mažųjų (dekoruotų raudonu emaliu) ženklelių, kurių vieno kaina buvo apie 12,5 auksino. Šių ženklelių neteko matyti, tad, kuo jie skiriasi nuo kitų, nežinoma.

1928 m. gegužės 13-ąją, Kauno šaulių būrio vėliavos šventinimo ir įtekimo dieną, būrio garbės nariais buvo išrinkti prezidentas A. Smetona, ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras ir krašto apsaugos ministras plk. Teodoras Daukantas. Visiems jiems buvo įteikti auksiniai šaulių ženkleliai⁴⁸. Kaip tik su šiuo ženkleliu mes matome A. Smetoną šaulių dešimtmečiui skirtame žurnalo „Trimitas“ antraštiniame lape⁴⁹.

Kada buvo pradėti gaminti pirmieji mažieji šaulių ženkleliai visiems nariams – nenustatyta. Peržvelgus visus Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomus šaulių ženklelius pavyko nustatyti, kad šiuos ženklelius galima suskirstyti į tris grupes.

Pirmajai grupei priskirti ženkleliai, kurių skiriamas bruožas – 38 taškai skydo apvade (3 pav.). Jie yra balto metalo arba žalvariniai. Šie ženkle-

3 pav. Lietuvos šaulių sąjungos ženklelis.
Dydis – 20 x 12 mm
LNM, GRD 105091

⁴⁵ Antano Žmuidzinavičiaus ataskaita Lietuvos šaulių sąjungos centro valdybai už iš avanso 1920 XI–1923 XI 21 padarytas išlaidas. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Rankraščių fondas*, f. 205–185, 2 l.

⁴⁶ Lietuvos šaulių sąjungos atstovo Amerikoje Antano Žmuidzinavičiaus veiklos nuo 1922 II 4 iki 1923 XI 30 ataskaita, Niujorkas, Čikaga, 1923 XII 20–31. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Rankraščių fondas*, f. 205–201, 7 l.

⁴⁷ Ten pat, 14 l.

⁴⁸ Kauno būrio visuotinam susirinkime... // *Trimitas*, 1928, Nr. 19, p. 640–641.

⁴⁹ *Trimitas*, 1929 birželio 20, Nr. 25, p. 399.

liai, matyt, ankstyviausi. Palyginus visus žinomus Šaulių sąjungos ženklelius su veržlelėmis ir kitų organizacijų ženklelius su tokiomis pat veržlelėmis, galima teigti, kad šios grupės ženkleliai buvo gaminami jau nuo 1929 m.⁵⁰

Antrajai grupei priskirti ženkleliai, kurių skiriamasis bruožas – 36, 43 ir 50 taškų skydo apvade. Jie yra sidabriniai, balto metalo ir žalvariniai, dengti raudonu emaliu ir dažyti juodai arba geltonai. Dalis šios grupės ženklelių su varžlele, ant kurios parašyta *Graviūra* arba *Gravelitas / Kaunas*. Gana skirtingi ženkleliai atsidūrė vienoje grupėje ištyrus spaudus. Nustatyta, kad ženkleliai, kurių skydo apvade yra 50 taškų, dengti raudonu emaliu ir dažyti juodai, pagaminti naudojant tuos pačius spaudus. Tačiau pirmieji yra su varžlele *Gravelitas*, o antrieji – *Graviūra*. Taip pat nustatyta, kad ženkleliai, kurių skydo apvade yra 36 taškai, dažyti juodai ir geltonai, irgi pagaminti naudojant tuos pačius spaudus, bet ant varžlelių gamintojo pavadinimo nėra. Šiai grupei ženkleliai buvo priskirti dėl išvaizdos panašumo. Ženklelių, kurių skydo apvade yra 43 taškai, išvaizda kiek skiriasi, tačiau jie su varžlele, kurioje yra įrašas *Graviūra*. Šios grupės ženkleliai, matyt, buvo pagaminti maždaug 1937 m., nes varžlelės su įrašais *Graviūra / Gravelitas* imtos naudoti tik po 1935 m.

Trečiajai grupei priskirtini A. Astiko kataloge neaprašyti ženkleliai (4 pav.). Jų skydo apvade yra 54 taškai. Dvigubas kryžius gerokai platesnis. Varžlelė – be gamintojo nuorodos, su dviem kauburėliais, bet plonesnė ir su apvadu. Tokios pat varžlelės buvo naudojamos kitiems lietuviškiems ženkleliams, datuojamiems 1940 m., tvirtinti. Matyt, šie į A. Astiko katalogą nepatekę ženkleliai, taip pat kaip ir ten nepatekę didieji ženklai, buvo pagaminti 1939–1940 m.

Pagal 1937 m. kariuomenės vado patvirtintus Šaulių sąjungos ženklų pavyzdžius buvo išskirti tik narių, narių rėmėjų (raudono emalio) ir gar-

4 pav. Lietuvos šaulių sąjungos ženklelis. Nešiojamas ne rikiuotėje. Apie 1939–1940 m. pavyzdžio. Dydis – 18 x 11 mm
LNM, M 969

⁵⁰ Teko matyti asmens, seginčio mažąjį šaulio ženklėlį, nuotrauką, datuotą 1929 m. vasario mėnesiu.

bės narių (sidabriniai arba balto metalo) mažieji ženkleliai⁵¹. Kodėl buvo gaminami mažieji Šaulių sąjungos ženkleliai su juoda ir geltona danga – neaišku. Matyt, jie buvo skirti atsargos šauliams, kaip kad numatyta 1925 m. Tą patvirtintų ir vienas Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomas ženklelis juodai dažytu skydo viduriu, kuris priklausė Jonui Nisteliui, buvusiam savanoriui, 1919 m. Gedimino kalne Vilniuje iškėlusiam Lietuvos trispalvę.

Atskirai būtina paminėti gintarinius ženklelius. Šie ženkleliai yra įvairaus dydžio ir atspalvio, su įrėžtomis pajuodintomis linijomis. Jų priesagai – adatėlės ir veržlėlės. Ženklelių įvairovė neturėtų stebinti, nes kiekvienas jų pagamintas ne štapavimo būdu, o individualiai. Įvairūs gintariniai ženkleliai (skautų, religinių organizacijų stovyklų) Lietuvoje pradėti gaminti nuo 1933 m. Dalis jų buvo užsakyti individualiai, kiti – pagaminti organizacijų arba pačių gamintojų iniciatyva. Žinoma, kad gintariniai ženkleliai buvo gaminami Kauno ir Palangos gintaro apdirbimo dirbtuvėse.

Apie Šaulių sąjungos gintarinius ženklelius duomenų yra labai mažai, vis dėlto spaudoje aptiktos su jais susijusios nedidelės žinutės daug ką pasako. 1937 m. gegužės 30 d. Vytauto Didžiojo universiteto moterų šaulių korporacija „Živilė“ minėjo šešerių metų sukaktį⁵². Minėjimo metu korporacijos garbės nariais buvo paskelbti trys asmenys ir jiems įteikti gintariniai šaulių ženkleliai⁵³. Tokie pat ženkleliai buvo įteikti ir penkioms narėms rėmėjoms⁵⁴. Gintarinius šaulių ženklelius nusipelnusios „Živilės“ narės, matyt, nešiojo jau nuo 1935 m. Viename iš leidinių įdėta nuotrauka, kurioje matome gintarinį ženklelį seginčią „Živilės“ pirmininkę Bronę Balšaitytę⁵⁵. Tad gintariniai šaulių ženkleliai priklauso korporacijai „Živilė“ (5 pav.).

5 pav. Vytauto Didžiojo universiteto šaulių moterų korporacijos „Živilė“ ženklelis. 1935 m.
Dydis – 20 x 13,5 mm
LNM, M 5379

⁵¹ Šaulių sąjungos vėliava ir ženklas // *Trimitas*, 1937, Nr. 11, p. 246.

⁵² „Živilės“ įsteigimo data – 1931 m. vasario 23 d., nuo 1936 m. pavadinta korporacija.

⁵³ **Budrys P.** „Živilės“ sukaktis // *Karys*, 1937, Nr. 23, p. 644.

⁵⁴ Gražios šaulių iškilmės // *Trimitas*, 1937, Nr. 22, p. 512.

⁵⁵ *Studentas šaulys. V. D. Universiteto studentų šaulių kuopa. 1925–1935.* Kaunas, 1935, p. 29.

KITI ŠAULIŲ ŽENKLELIAI

Be savo nariams skirtų ženklų, Šaulių sąjunga išleido daug kitokių ženklelių. Pirmasis tokių ženklelių projektas Centro valdybos buvo patvirtintas 1927 m. balandžio mėnesį. Tai buvo ženkleliai, skirti šauliams dainininkams⁵⁶. Šie ženkleliai A. Astiko kataloge neminimi, tad būtina pateikti jų aprašą. Ženkleliai nedideli, skydo formos, kaip ir šaulių ženklas, balto metalo, su gaidose pavaizduotu smuiko raktu ir šaulių ženklu – Dvigubu kryžiumi. Šių ženklelių buvo užsakyta pagaminti 500 vnt. Spausdoje taip pat minimi ir nežinomi šaulių choro garbės ženkleliai. 1938 m. Klaipėdos vyrų choro (įst. 1935 m.) būrio taryba tokiais ženkleliais apdovanojo Latvijos „Dziedonio“ choro dirigentą ir pirmininką⁵⁷.

1929 m. birželio 22–24 d. Šaulių sąjungos dešimtmečiui paminėti buvo išleistas ženklelis su V. Putvinskio atvaizdu ir data – 1919–1929 m.⁵⁸ Šis ženklelis, A. Astiko kataloge minimas kaip Vlado Putvinskio, nedatuotas⁵⁹ (6 pav.), yra metalinis, su 1928 m. V. Putvinskio nuotrauka, padengta celiulioиду. Kas šio ženklelio gamintojas – nežinoma, tačiau tokios rūšies ženkleliai tuo metu daugiausia buvo gaminami JAV.

1931 m. vasarą Šaulių sąjunga išleido ženklą „Už šaudymą“⁶⁰. A. Astikas šio ženklo nedatavo, tačiau nurodė, kad pagal 1933 m. statutą jis buvo

6 pav. Lietuvos šaulių sąjungos 10 metų jubiliejaus ženklelis. 1929 m. JAV (?)

Dydis – 21 mm

LNM, M 5466

⁵⁶ Ženkleliai šauliams dainininkams // *Trimitas*, 1927, Nr. 17, p. 542.

⁵⁷ Apdovanojo „Dziedonio“ choro dirigentą ir pirmininką // *Vakarai*, 1938 gruodžio 3, Nr. 281, p. 4.

⁵⁸ **Matusas J.** *Šaulių sąjungos istorija*. Sydney, p. 140.

⁵⁹ **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 306–307, nr. 10.

⁶⁰ Šaudymo ženklai // *Trimitas*, 1931, Nr. 35, p. 694.

3 laipsnių⁶¹. I laipsnio ženklo taikiny s nuauksintas, II – sidabrinės spalvos, III – metalo spalvos, oksiduotas. Norint gauti I laipsnio ženklą, reikėjo surinkti 110 taškų, II laipsnio – 100, III laipsnio – 95 taškus. Pačiam A. Astikui teko matyti šios rūšies kiek kitaip atrodančių ženklų – visą nuauksintą (I laipsnio), ženklą, kurio nuauksinta buvo vidinė dalis (II laipsnio), ir balto metalo (III laipsnio).

Vis dėlto Statuto nelabai buvo paisoma. Štai 1932 m. spalio 30 d. visos Lietuvos šaulių kontrolinėse šaudymo varžybose I laipsnio auksinį ženklą gavo šauliai, surinkę 93 taškus, II laipsnio – 83–91, III laipsnio – 61–79 taškus⁶². 1939 m. rugpjūčio 16 d. įsakymu Nr. 7727 vietoje kontrolinių buvo įvesti priziniai šaudymai. Jie buvo atliekami rinktinėse arba varžomasi rajonais. Pasižymėję šauliai, surinkę 130 taškų, gaudavo I laipsnio, 115 taškų – II laipsnio, 100 taškų – III laipsnio ženklą⁶³. Ženklų išvaizdai galėjo turėti įtakos skirtingas jų gamybos laikas. Visi ženklai pagaminti Kaune, Lietuvos karo invalidams šelpti komiteto dirbtuvėse⁶⁴. Išduotų ženklų kiekis turėjo būti gana didelis, nes kontrolinių ir prizinio šaudymo varžybų, taigi ir taikliai šaudžiusiųjų, buvo labai daug. 1932 m. buvo apdovanoti 16, 1933 m. – 29, 1934 m. – 102 šauliai. 1939 m. po Marijampolėje vykusių varžybų I laipsnio ženklą gavo 1 šaulys, II laipsnio – 7 šauliai, III laipsnio – 21 šaulys⁶⁵. Tais pačiais metais šaudymai vyko daugelyje kitų vietų, pvz., Kalvarijoje, Prienuose, Zarasuose. Zarasuose buvo apdovanotas 1 šaulys I laipsnio, 11 – II, 11 – III laipsnio ženklais⁶⁶.

1936 m. rugpjūčio mėnesį buvo įsteigtas Šaulių sąjungos aviacijos būrys. Jis priklausė šios sąjungos štabui. Kad būtų surinkta lėšų lėktuvams įsigyti, nutarta būriams išsiųsti aukų lapus ir išleisti šaulių aviacijos padalinio įsteigimui skirtą ženklelį (7 pav.). Buvo numatyta, kad paaukoję ne mažiau kaip 2 litus gaus numeruotą rėmėjo ženklelį. Iš viso tokių ženklelių planuota pagaminti 20 tūkst.⁶⁷

⁶¹ **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 83–84.

⁶² Šaulių kontrolinės šaudymo rungtynės // *Trimitas*, 1932, Nr. 45, p. 807.

⁶³ *Šaulių sąjungos įsakymai ir aplinkraščiai (1935–1939)*. Kaunas, 1940, p. 97–100.

⁶⁴ **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 83.

⁶⁵ Cukraus fabriko šauliai pirmoje vietoj // *Suvalkų kraštas*, 1939 lapkričio 11, Nr. 45, p. 4.

⁶⁶ Apdovanoti „Geram šauliui“ šaudymo ženklu šauliai // *Zarasų kraštas*, 1940 vasario 3, Nr. 5, p. 2.

⁶⁷ **Kumpis-Kumpikevičius J.** Šauliškių lėktuvų belaukiant // *Trimitas*, 1937, Nr. 8, p. 178; **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 232, nr. 17.

7 pav. Šaulių aviacijos
ženklelis. 1937 m.
Dail. J. J. Burba.
Dydis – 19 x 34 mm
LNM, M 5329

8 pav. Lietuvos šaulių sąjungos 20
metų jubiliejaus ženklelis. 1939 m.
Dail. J. Zikaras. Dydis –
23 x 21 mm LNM, M 5434

Šis ženklelis buvo išleistas 1937 m. Jo ir aukų lapų autorius – grafikas Jonas Juozas Burba (1907–1952)⁶⁸. Šis dailininkas sukūrė daugiausia ženklelių projektų tarpukario Lietuvoje, tarp jų ne vieną, skirtą Šaulių sąjungos padaliniams.

1939 m. birželio 21–25 d. Kaune vyko jubiliejiniai Šaulių sąjungos renginiai jos 20-mečiui paminėti – chorų ir orkestrų pasirodymai, šaudymo ir sporto varžybos, minėjimas. Planuota, kad iš viso gali susirinkti apie 25 tūkst. šaulių. Šiam renginiui atminti buvo išleistas ženklelis⁶⁹. Suvažiavimo ženklelis buvo pagamintas pagal skulptoriaus Juozo Zikaro (1881–1944) projektą, jį renginio metu buvo galima nusipirkti už 20 centų⁷⁰. Ženklelius Kauno gatvėse šaulės platino nuo birželio 22 d.⁷¹ Ženklelyje pirmą kartą matome naują Šaulių sąjungos herbą – skydą su sukryžiuotais šautuvu ir trimitu (8 pav.). Iš gamybos būdo matyti, kad ženkleliai pagaminti Lietuvos karo invalidams šelpti komiteto dirbtuvėse.

⁶⁸ **Kumpikevičius-Kumpikas J.** Šaulių aviacijos kūrimasis Lietuvoje // *Karys*, 1978, Nr. 1, p. 27.

⁶⁹ **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 297–298, nr. 32.

⁷⁰ Sparčiai ruošiamasi šaulių jubiliejinei šventei // *Lietuvos aidas*, 1939 birželio 13, Nr. 293, p. 2; Kaune laukiama 25000 šaulių // *XX amžius*, 1939 birželio 14, Nr. 132, p. 4.

⁷¹ Šaulių dienos Kaune // *Lietuvos žinios*, 1939 birželio 23, Nr. 140, p. 6.

Nuo 1936 m. gruodžio Šaulių sąjunga kasmet organizuodavo rinkliavą skurstantiesiems „Žiemos pagalba“. Žmonių buvo prašoma pinigų, drabužių ir maisto. Už suteiktą labdarą buvo įsegamas ženklelis. Šis ženklelis aprašytas A. Astiko kataloge⁷², tačiau spaudoje apie jį duomenų yra labai mažai. Spaudoje paminėta, kad nuo 1936 m. gruodžio mėn. buvo leidžiami 10 ir 20 centų popieriniai rinkliavų ženklai, kurie galėjo būti klijuojami ant įvairių sąskaitų, laiškų arba kino bilietų⁷³. Tokie ženklai platinti ir 1937–1938 m., taip pat 1938–1939 m. „Žiemos pagalbos“ rinkliavų metu. Apie tai, jog buvo pagaminta metalinių ženklelių, spaudoje nebuvo rašyta, tačiau 1937 m. gruodžio 7 d. laikraštyje galima perskaityti sakinį, kad „aukų rinkėjos aplankė kai kurias kavines ir ten segiojo Žiemos pagalbos rinkliavos ženkliukus“⁷⁴. Galbūt tai ir buvo A. Astiko aprašyti ženkleliai.

Atskirai reikėtų paminėti šaulių sporto draugijų ženklelius. Garsiausia Šaulių sąjungai priklausiusi šios rūšies organizacija buvo Kauno Šančių šaulių sporto klubas „Kovas“. Šis klubas susikūrė 1931 m., kai Šančių šaulių būrys susijungė su 1923 m. įkurtu sporto klubu „Kovas“. 1940 m. klubas susijungė su Geležinkelių šaulių sporto klubu. Sporto klubą „Kovas“ sudarė įvairių sporto šakų sportininkai, tačiau daugiausia pasiekė futbolininkai – tris kartus tapo Lietuvos čempionais. A. Astiko kataloge pristatytas šio klubo emaliuotas ženklelis su Šaulių sąjungos ženklu, data – 1923, pavadinimu – KOVAS⁷⁵. Tačiau tai ne vienintelis šio klubo ženklelis. 1936 m. visiems pirmosios komandos futbolininkams, laimėjusiems Lietuvos futbolo čempionatą, buvo įteikti nauji klubo ženkleliai⁷⁶. Juose pavaizduota „paukščio kovo galva ir šauliškas skydas“⁷⁷. Klubo ženkleliais buvo apdovanojama ir vėliau, tačiau kaip jie atrodė – nežinoma. Paskutinį kartą nusipelnę asmenys – krepšininkai ir tarybos nariai – ženkleliais buvo apdovanoti 1940 m.⁷⁸

⁷² **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 295, nr. 27.

⁷³ Žiemos pagalbos ženklai // *Lietuvos aidas*, 1936 gruodžio 22, Nr. 588, p. 5.

⁷⁴ 1000 rinkėjų vakar rinko Žiemos pagalbai aukas // *Lietuvos žinios*, 1937 gruodžio 7, Nr. 279, p. 9.

⁷⁵ Ten pat, p. 116–117, nr. 7.

⁷⁶ ŠŠ „Kovas“ metinis susirinkimas // *Trimitas*, 1936, Nr. 10, p. 240.

⁷⁷ ŠŠ „Kovo“ metinis narių susirinkimas // *Karys*, 1936, Nr. 11, p. 264.

⁷⁸ ŠŠ „Kovas“ susijungė su GŠSK // *Lietuvos žinios*, 1940 vasario 21, Nr. 42, p. 7.

Sporto klubas „Grandis“ taip pat buvo išleidęs savo ženklelį. Šį klubą 1933 m. įsteigė Kauno V. Putvinskio šaulių būrys. 1934 m. klubui priklausė 200 narių. Geriausi buvo klubo lengvosios atletikos rezultatai. A. Astiko kataloge pateiktas šio klubo emaliuotas ženklelis su raide G ir Šaulių sąjungos ženklu⁷⁹. Grandies ženklas priimtas 1934 m. vasario 18 d., jis turėjo būti dviejų rūšių⁸⁰. Galima manyti, kad vienas buvo medžiaginis (uniformai), o kitas – metalinis (pasipuošti). Tačiau spaudoje radome žinutę, kad 1936 m. šaulių sporto klubas „Grandis“ savo trenerį dr. Savickį apdovanojo klubo garbės ženklu⁸¹. Apie šį ženklą daugiau jokių žinių neturime. Klubo ženklelis buvo apvalios formos, vidurys – baltas, raidė G – žalia, skydas – geltonas⁸².

Savo klubo ženklelį taip pat turėjo ir Geležinkelių šaulių sporto klubas. Šis klubas, įsteigtas 1936 m. spalio 5 d., apėmė daug sporto šakų: futbolą, krepšinį, stalo ir lauko tenisą, lengvąją atletiką, vandens sportą ir šachmatus. Į A. Astiko katalogą šis ženklelis įdėtas, tačiau nedatuotas, nepaminėtas jo autorius⁸³. Klubo ženklo projektą parengė dailininkas J. J. Burba. 1937 m. vasario mėnesį Šaulių sąjungos vadas projektą patvirtino ir ženklelis netrukus buvo pateiktas gaminti. Ženklyje pavaizduoti Susisiekimo ministerijos ir Šaulių sąjungos ženklai ir klubo inicialai – G–Š / S–K⁸⁴. Kaip minėta, 1940 m., susijungęs su klubu „Kovas“, klubas pakeitė ankstesnį pavadinimą į naują – Geležinkelių šaulių sporto klubas „Kovas“.

Dar vienas sporto klubas, galbūt išleidęs savo ženklelį, buvo Telšių „Džiugas“, įkurtas 1932 m. A. Astiko kataloge šio klubo ženklelio nėra, tačiau spaudoje paminėta, jog 1937 m. balandžio 3 d. Telšių šaulių sporto klubo „Džiugas“ visuotinio susirinkimo metu buvo pranešta, kad artimiausiu metu numatoma pasigaminti ir įsigyti klubo ženklelį, kurio projektą parengė menininkas ir klubo narys P. Augustinavičius⁸⁵. Dailininkas

⁷⁹ **Astikas A.** *Lietuvos ordinai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 116–117, nr. 9.

⁸⁰ Grandies vidaus tvarkos taisyklės ir ženklas // *Trimitas*, 1934, Nr. 8, p. 164.

⁸¹ Grandis apdovanojo dr. Savickį // *Lietuvos žinios*, 1936 sausio 14, Nr. 10, p. 7.

⁸² „Grandies“ susirinkimas // *Sporto tribūna*, 1934, Nr. 8, p. 4.

⁸³ **Astikas A.** *Lietuvos ordinai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 116–117, nr. 8.

⁸⁴ Geležinkelių šaulių sportas // *Karys*, 1937, Nr. 7, p. 208; GŠSK ženklą...// *Geležinkelininkas*, 1937, Nr. 3, p. 48.

⁸⁵ Telšių *Džiugo* susirinkimas, *Lietuvos sportas*, 1937, Nr. 12, p. 10.

grafikas Povilas Augustinavičius (1909–1960) dar žinomas kaip Paulius Augius. 1935 m. jis baigė Kauno meno mokyklą ir iki 1938 m. studijavo grafiką ir spaudos meną Paryžiuje. Ar šis ženklelis buvo pagamintas ir kaip jis atrodė – nežinoma.

Galima dar pasakyti, kad Šaulių sąjunga nuo 1936 m. savo žinion buvo perėmusi ir Kauno jachtklubą. Šis klubas buvo įkurtas 1921 m. ir iš pradžių vadinamas Lietuvos jacht klubu, o vėliau, nuo 1933 m., buvo perorganizuotas į Kauno jacht klubą. Vis dėlto, šauliams perėmus klubą, jo ankstesnis ženklas ir ženkleliai liko nepakitę, t. y. be šaulių ženklo⁸⁶.

ATSARGOS KARININKŲ SĄJUNGOS ŽENKLELIAI

Ši sąjunga buvo įkurta 1924 m. balandžio 6 d., kai įvyko steigiamasis susirinkimas, tačiau parengiamieji darbai prasidėjo dar 1923 m. lapkričio mėnesį⁸⁷. Sąjunga vienijo Lietuvos kariuomenėje tarnavusius karininkus, karo gydytojus ir karo valdininkus. Organizacija aktyvia veikla nepasizymėjo, buvo daugiau reprezentacinė. 1940 m. sąjungai priklausė daugiau kaip 1000 narių.

Jau pirmajame išrinktos valdybos posėdyje, kuris įvyko 1924 m. balandžio 13 d., sąjungos pirmininkas kapitonas Petras Šernas apsiėmė pasirūpinti sąjungos narių ženkleliais⁸⁸. Tais pačiais metais sąjungos valdyba iš atsargos vyr. leitenanto Šneideraičio įsigijo ženklo projektą⁸⁹. Ženklas buvo aprašytas taip: „...lygiakraštis trikampis, viduryje trikampio Gedimino kalnas, iš vieno ir kito kampo kertamai sukryžiuoti du kardai ir iš trikampio viršūnės iširėmęs į pagrindą kartu su rugių pėdu senovinis kariškas kirvelis (sikierra)“ (9 pav.). Ženklo autorius – savanoris Emilis Šneideraitis, gimęs 1897 m.

⁸⁶ **Astikas A.** *Lietuvos ordinaai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940.* Vilnius, 1993, p. 125–127, nr. 25–26.

⁸⁷ **Surgailis G.** *Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. // Karo archyvas.* T. 14. Vilnius, 1997, p. 53.

⁸⁸ *Atsargos karininkų sąjunga // Mūsų žinynas,* 1924. T. 19, p. 123.

⁸⁹ *Atsargos karininkų sąjungos valdyba praneša // Lietuva,* 1924 lapkričio 15, Nr. 259, p. 10.

sausio 19 d. Burgaičių kaime (Kidulių vlsč., Šakių r.), nuo 1924 m. sąjungos centro valdybos narys, 1925–1929 m. – Klaipėdos krašto pasienio policijos Šilutės komisariato komisaras, policijos kapitonas. Vėliau kasmet buvo skiriamas vis naujos vietos viršininku (Vilkaviškio, Ukmergės, Alytaus baro ir kt.). 1934 m. dėl ligos iš tarnybos atleistas. 1928 m. apdovanotas Savanorio medaliu⁹⁰, nuo 1927 m. – Savanorių sąjungos Klaipėdos skyriaus pirmininkas.

Atsargos karininkų ženkleliai buvo dviejų dydžių – dideli (3,9 x 4,4 cm) ir maži (1,8 x 2,1 cm)⁹¹. Atsakymo, kas lėmė skirtingą ženklelių dydį, spaudoje rasti nepavyko. Tačiau, matyt, jų reikšmė nebuvo tokia pat kaip Šaulių sąjungos ženklelių. Ženklelių dydžio skirtumus turėjo lemti skirtingas gamybos laikas ir kaina. 1924 m. buvo numatyta, kad ženklas bus gaminamas iš aukso, sidabro, bronzos ir emalio. Preliminari nurodyta jo kaina – 35–45 litai, pradinis įnašas – 25 litai⁹². Ženkilai buvo pagaminti 1925 m. pavasarį, jų kaina – 40 litų⁹³. Tai buvo ypač dideli pinigai⁹⁴. Matyt, kad ne visi atsargos karininkai galėjo sau leisti tokias išlaidas. A. Astiko kataloge aprašyto didžiojo ženklo numeris – 7, mažojo – 148. Abiejų ženklų numeracija ir seka taip pat rodo, kad mažesnio ženklo atsiradimą lėmė mažesnė kaina. 1925 m. sąjungoje buvo tik kiek daugiau nei 120 narių. Jų skaičius ženkliu padidėjo tik po 1933 m. A. Astikas savo kataloge neįvardijo ženklelių

9 pav. Atsargos karininkų sąjungos ženklas. 1925 m.

Dail. E. Šneideraitis. Dydis – 39 x 44 mm LNM, GRD 97787

⁹⁰ Šneideraitis Emilis Ferdinandas // *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*. T. VII. Vilnius, 2007, p. 332.

⁹¹ **Astikas A.** *Lietuvos ordinaai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 241–242, nr. 4.

⁹² Atsargos karininkų sąjungos valdyba praneša // *Lietuva*, 1924 lapkričio 15, Nr. 259, p. 10.

⁹³ **Skeberdis S.** Iš atsargos karininkų sąjungos darbų // *Lietuva*, 1925 gegužės 8, Nr. 102, p. 5.

⁹⁴ 1925 m. už 40 litų buvo galima nusipirkti arba apie 10 kg kiaulienos, arba 40 kg juodos duonos, arba apie 260 kiaušinių, arba apie 6 kg nesūdyto sviesto, arba apie 20 kg grietinės. Žr.: *Lietuva*, 1925 kovo 21, Nr. 65, p. 5. Darbininko dienos uždarbis tuo metu buvo 4–5 litai.

gamintojo, nors ženklai yra su raidžių IG įspaudu. Šios raidės – Kauno graverio Juozo Gerštyko inicialai⁹⁵.

Paminėtinas ir dar vienas Atsargos karininkų sąjungos ženklas. 1940 m. vasario 4 d. per sąjungos suvažiavimą ilgametis jos pirmininkas ats. plk. Antanas Merkys buvo išrinktas garbės nariu ir jam buvo įteiktas sąjungos ženklas su auksiniais kardais⁹⁶. Ar tokių ženklų buvo įteikta ir daugiau – nežinoma.

LIETUVOS KARIUOMENĖS KŪRĖJŲ SAVANORIŲ SĄJUNGOS ŽENKLELIAI

Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjunga buvo įkurta 1927 m. vasario 10 d. Jai priklausė Lietuvos savanoriai ir garbės nariai, prisidėję prie kovų dėl Lietuvos nepriklausomybės. Sąjungą sudarė apie 10 tūkst. narių. 1928 m. buvo priimtas sąjungos vėliavos projektas, kurį parengė Panevėžio skyriaus narys J. Kaminskas⁹⁷. 1930–1931 m. Savanorių sąjungos centro valdyba pradėjo rūpintis narių ženklo ir uniformos projektais⁹⁸. 1931 m. gale iš kelių pateiktų sąjungos nario ženklelio projektų buvo patvirtintas Panevėžio skyriaus savanorio kūrėjo, mokytojo J. Kaminsko projektas⁹⁹. Šis ženklelis aprašomas taip: „Ženklelis susideda iš tautinių spalvų trikampio, kurį savanoriai 1919 m. nešiojo ant kariškos uniformos rankovės, dviejų kardų ir Savanorių sąjungos emblemos – Gedimino stulpų. Ženklio pagrindą sudaro trys tulpės.“¹⁰⁰ (10 pav.) Tad Savanorių sąjungos vėliavos ir ženklelio

⁹⁵ Atsargos karininkų ženklą galima pamatyti J. Gerštyko graviūros dalykų dirbtuvės reklamoje. Žr.: *Židinys*, 1927, Nr. 12, p. 430–3.

⁹⁶ **Naunčikas K.** Atsargos karininkų suvažiavimas Vilniuje // *Lietuvos aidas*, 1940 vasario 6, Nr. 60, p. 4.

⁹⁷ **Surgailis G.** Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. // *Karo archyvas*. T. 14. Vilnius, 1997, p. 65.

⁹⁸ Liet. Kariuomenės kūrėjų-savanorių atstovų suvažiavimas // *Karys*, 1931, Nr. 17, p. 334.

⁹⁹ Sąjungos narių ženklelis // *Trimitas*, 1931, Nr. 51, p. 1014; Savanoriai kūrėjai. Iš panevėziečių gyvenimo / *Vikrutis* // *Karys*, 1932, Nr. 5, p. 95.

¹⁰⁰ L. K. K. Savanorių s-gos nariams ženkleliai // *Lietuvos aidas*, 1932 spalio 1, Nr. 223, p. 8.

autorius buvo tas pats – Panevėžio mergaičių gimnazijos mokytojas dailininkas Juozas Kaminskas (1898–1957). 1922–1923 m. jis Panevėžyje lankė J. Zikaro dailės studiją, vėliau studijavo užsienyje. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, o 1956 m. išvyko į JAV. J. Kaminskas buvo laimėjęs 50 centų monetas, pašto ženklų, Žemės banko čekių ir žurnalų viršelių konkursus¹⁰¹.

Dar tais pačiais 1931 m. dėl ženklelių gamybos buvo tartasi su keliomis dirbtuvėmis, tačiau užsakyta pagaminti tik 1932 m. rugpjūtį karo invalidų graverių dirbtuvėse¹⁰². Rugsėjo pabaigoje ženklai buvo pagaminti, o vėliau buvo numatyta išleisti ir mažesnių sąjungos ženklelių¹⁰³. Didžiojo, sidabrinio, ženklo kaina – 14 litų¹⁰⁴. Jį galėjo gauti sąjungos nariai, kurie buvo sumokėję nario mokesčių. Mažieji sąjungos ženkleliai buvo pagaminti 1934 m. pavasarį, vieno kaina – 3 litai¹⁰⁵. Šiuos ženklus pagamino Kauno geležinkelių dirbtuvės¹⁰⁶. Didysis ženklas buvo segamas prie uniformos, mažasis – prie civilinių drabužių.

Dar vieną ženklelį Savanorių sąjunga išleido 1938 m. Rugsėjo 7–8 d. Kaune buvo sušauktas savanorių kūrėjų kongresas. Jame dalyvavo apie 6 500 delegatų. Visiems užsiregistravusiems nemokamai atminimui buvo išdalyti kongreso ženkleliai¹⁰⁷. Šio kongreso ženklelis aprašytas A. Astiko kataloge¹⁰⁸.

10 pav. Lietuvos kariuomenės kūrėjų savanorių sąjungos ženklas (1932 m.) ir ženkleli (1934 m.). Dail. J. Kaminskas.
Dydis – 35 x 37 mm; 18 x 20,5 mm
LNM, M 5380–5381

¹⁰¹ **Miškinis A.** Juozas Kaminskas // *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 10, Vilnius, 2006, p. 817.

¹⁰² Sąjungos narių ženkleliai // *Trimitas*, 1932, Nr. 33, p. 657.

¹⁰³ L. K. K. Savanorių s-gos nariams ženkleliai // *Lietuvos aidas*, 1932 spalio 1, Nr. 223, p. 8.

¹⁰⁴ Kūrėjų savanorių žiniai // *Biržų žinios*, 1932 spalio 30, Nr. 43, p. 3.

¹⁰⁵ S-gos nariai ženklelių... // *Tėvų žemė*, 1934 gegužės 1, Nr. 8, p. 9.

¹⁰⁶ **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 240–241, nr. 3.

¹⁰⁷ 6000 savanorių kūrėjų ruošiasi į Kauną // *Lietuvos aidas*, 1938 rugpjūčio 26, Nr. 383, p. 4; Savanoriams kūrėjams // *Trimitas*, 1938, Nr. 34, p. 828.

¹⁰⁸ **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 298–299, nr. 33.

LIETUVOS KARO INVALIDŲ SĄJUNGOS ŽENKLELIAI

Lietuvos karo invalidų sąjunga buvo įkurta 1923 m. gruodžio 8–10 d. Į sąjungą buvo priimami visi Lietuvos laisvės kovų invalidai, Lietuvos kariuomenės invalidai, netekę sveikatos karo tarnyboje, I pasaulinio karo invalidai, svetimų valstybių piliečiai, prisidėję prie Lietuvos laisvės kovų. Sąjunga 1940 m. turėjo beveik 800 narių¹⁰⁹. Nuo 1928 m. ji 1–2 kartus per metus, reikšmingų įvykių progomis, leido iliustruotą leidinį „Lietuvos karo invalidas“.

Pagal Lietuvos karo invalidų sąjungos įstatus sąjunga turėjo savo antspaudą, uniformą, vėliavą, ženklą ir garbės ordiną¹¹⁰. Lietuvos karo invalidai savo sąjungos narių ženklu susirūpino dar 1927 m. birželio 29–30 d. Kaune vykusio metinio suvažiavimo metu. Valdybai buvo pavesta priimti ir išplatinti sąjungos narių ženklus¹¹¹. Garbės ordino, vėliau pavadinto „Saulės“ ženklu, statutas buvo paskelbtas 1930 m. Kartu buvo parengti ir narių ženklų projektai – atskirai Nepriklausomybės kovų invalidų ir Rusijos kariuomenės invalidų¹¹². Visų ženklų projektų piešiniai buvo paskelbti 1930 m. leidinyje „Lietuvos karo invalidas“. Tačiau nė vienas iš projektų nebuvo įgyvendintas. 1932 m. VIII sąjungos suvažiavime buvo pritarta visų Lietuvos invalidų organizacijų susijungimui ir nutarta tartis su Lietuvos karo invalidų vyčių brolija dėl vienodų nario ženklelių pagaminimo¹¹³. Bet tai taip pat nebuvo įgyvendinta. Sąjungos narių ženkleliai buvo pagaminti tik 1935 m., o pirmieji įteikti lapkričio 10 d. XI sąjungos suvažiavimo dalyviams¹¹⁴. A. Astikas rašo, kad ženkleliai buvo dvejopi – emaliuoti ir neemaliuoti (1,95 x 1,95 cm)¹¹⁵ (11 pav.).

¹⁰⁹ **Surgailis G.** Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. // *Karo archyvas*. T. 14. Vilnius, 1997, p. 89–90.

¹¹⁰ Lietuvos karo invalidų sąjungos įstatai // *Lietuvos karo invalidas*, 1930, p. 43.

¹¹¹ Karo invalidų s-gos suvažiavimas // *Lietuva*, 1927 liepos 16, Nr. 158, p. 5.

¹¹² Ten pat, p. 22.

¹¹³ VIII karo invalidų suvažiavimas // *Lietuvos žinios*, 1932 rugsėjo 27, Nr. 220, p. 2.

¹¹⁴ **Barščius J.** XI-as Lietuvos karo invalidų suvažiavimas // *Karys*, 1935, Nr. 46, p. 1097; **Surgailis G.** Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. // *Karo archyvas*. T. 14. Vilnius, 1997, p. 89.

¹¹⁵ **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliais ir ženkleliais 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 250–251, nr. 16.

Ženklelis trikampio formos su raudonu kryžiumi centre ir ant jo uždėtu kalaviju smaigaliu aukštyn. Viršuje – perkirsta grandinė, pakraščiuose – raidės LKIS. Šio ženklelio motyvas labai panašus į 1930 m. rusų kariuomenės invalidų ženklelio projektą, tik jame vietoje kryžiaus buvo pavaizduota saulė. Kas šių ženklų dailininkas, nustatyti nepavyko, bet jų projektai yra labai panašūs į atsargos kpt. Andriaus Lopuchino (1892–?) darbus¹¹⁶.

Paminėtina dar ir tai, kad paskutiniame „Lietuvos karo invalido“ numeryje (1938 m.) buvo įdėta karo invalido Mykolo Volodkos nuotrauka, kurioje matome

Lietuvos karo invalidų sąjungos ženklelį, bet su ausele ir daug didesnių matmenų nei aprašytieji A. Astiko¹¹⁷. Galbūt tai – sąjungos ordinas, pakartotinai paminėtas ir 1937 m. sąjungos įstatuose¹¹⁸.

11 pav. Lietuvos karo invalidų sąjungos ženklelis. 1935 m.
Dydis – 19,5 x 19,5 mm
LNM, GRD 97563

LIETUVOS LAISVĖS KOVŲ INVALIDŲ DRAUGIJOS ŽENKLELIS

Lietuvos laisvės kovų invalidų draugija buvo įkurta 1923 m. balandžio 23 d. Iki 1937 m. draugijos pavadinimas – Lietuvos karo invalidų vyčių brolija, nuo 1937 m. vasario 24 d. – Lietuvos laisvės kovų invalidų draugija. Draugijos nariais galėjo būti tik Nepriklausomybės kovose sveikatos netekę kariai. Draugija nebuvo gausi, 1938–1939 m. turėjo tik 84 narius¹¹⁹.

¹¹⁶ **Kavaliauskas V.** *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordinai ir medaliai.* Vilnius, 2001, p. 292, 295.

¹¹⁷ Mykolas Volodka // *Lietuvos karo invalidas*, 1938, p. 70.

¹¹⁸ Lietuvos karo invalidų sąjungos įstatai // *Lietuvos karo invalidas*, 1937, p. 46.

¹¹⁹ **Surgailis G.** Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. // *Karo archyvas*. T. 14. Vilnius, 1997, p. 91–92.

Savo ženkleliais draugija pradėjo rūpintis 1936 m. birželio 7 d. Kaune vykusio metinio suvažiavimo metu¹²⁰. Buvo nutarta įsigyti narių ženklelių ir draugijos vėliavą. Tačiau šis sumanymas nebuvo įgyvendintas. Kaip jau minėta, 1937 m. pasikeitė draugijos pavadinimas, o 1938 m. lapkričio 23 d. jai buvo įteikta vėliava. Vėliavoje buvo pavaizduotas Dvigubas kryžius su ant jo uždėtu kalaviju smaigaliu į viršų ir apskritime įkomponuotomis raidėmis LKID. A. Astiko kataloge įdėtas toks ženklelis (12 pav.)¹²¹. Draugijos valdybos iniciatyva pagaminti vėliavos, antspaudo, sidabrinio ženklo, nario bilieto projektai 1937 m. lapkričio 22 d. buvo patvirtinti vidaus reikalų ministro kaip leidžiami naudoti¹²². Draugijos ženkleliai, skirti nariams segti prie švarkų, buvo įsigyti ir nemokamai išdalyti 1938 m.¹²³

12 pav. Lietuvos laisvės kovų invalidų draugijos ženklelis. 1938 m.
Dydis – 22 x 15 mm
LNM, M 5347

¹²⁰ Lietuvos karo invalidų Vyčių brolijos suvažiavimas // *Karys*, 1936, Nr. 24, p. 603.

¹²¹ **Astikas A.** *Lietuvos ordinais, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 251–252, nr. 17.

¹²² **Jurevičiūtė A.** Buvusių karių organizacijos ir jų vaidmuo Lietuvos vidaus politikoje 1923–1940 m., daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Kaunas, 2009, p. 197.

¹²³ **Agaras A.** Iš Lietuvos Laisvės Kovų Invalidų Draugijos suvažiavimo // *Lietuvos aidas*, 1938 lapkričio 23, Nr. 531, p. 5; Lietuvos laisvės kovų invalidų suvažiavimas // *Lietuvos žinios*, 1938 lapkričio 23, Nr. 269, p. 5.

ŽYDŲ KARIŲ, DALYVAVUSIŲ LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATVADAVIME, SAJUNGOS ŽENKLELIS

Žydų karių sąjungos įstatai buvo įregistruoti 1933 m. spalio 17 d., nors veikti ji pradėjo dar 1928 m. Sąjungai priklausė per 2 tūkst. narių. Savo veiklą sąjunga nušviesdavo laikraštyje „Apžvalga“ (1935–1940 m.), tačiau žinučių apie narių ženklus jame aptikti nepavyko. Sąjungos ženklo ir vėliavos projektai buvo priimti 1934 m. (13 pav.). Tais pačiais metais buvo pagaminta ir gruodžio 9 d. iškilmingai įteikta vėliava¹²⁴. Ženkleliai, matyt, buvo pagaminti kiek vėliau. 1938 m. spalio 23 d., švenčiant sąjungos 5 metų sukaktį, nusipelnusiems jos nariams buvo įteikti jubiliejiniai ženklai „Už nuopelnus Sąjungai“¹²⁵. Jų buvo įteikta per šimtą. Kaip rašo A. Astikas, jam šio ženklo matyti neteko¹²⁶. Tad jis liko neaprašytas. 2013 m. išleistoje knygoje „Pažadėtoji žemė – Lietuva“ pateiktas Lietuvos centre niame valstybės archyve saugomas šio ženklo apdovanojimo pažymėjimas, kurio viršutinėje dalyje yra pavaizduotas ir pats ženklas (14 pav.). Įdomu, kad apie šių jubiliejinių ženklų realų egzistavimą iki šiol nieko nežinoma, be to, yra kitoks Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos ženklelis, apie kurį taip pat nieko nežinoma (15 pav.). Užsakytus ženklus pagamino Juozo Gerštyko graverių dirbtuvė Kaune.

13 pav. Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos ženklelis. Dydis – 23 x 14 mm
LNM, M 5343

¹²⁴ Žydų karių iškilmės // *Lietuvos žinios*, 1934 gruodžio 10, Nr. 282, p. 6.

¹²⁵ Ž. K. S-gos 5 m. sukaktuvių iškilmės ir suvažiavimas // *Apžvalga*, 1938 spalio 31, Nr. 39, p. 6–7.

¹²⁶ **Astikas A.** *Lietuvos ordinai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 254.

14 pav. Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos ženklas „Už nuopelnus Sąjungai“. 1938 m. *Pažadėtoji žemė – Lietuva: Lietuvos žydai kuriant valstybę 1918–1940 m.* Sudarytojas Vilius Kavaliauskas. Vilnius, 2013, p. 208, 211

15 pav. Žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavime, sąjungos ženklelis. Privatus rinkinys

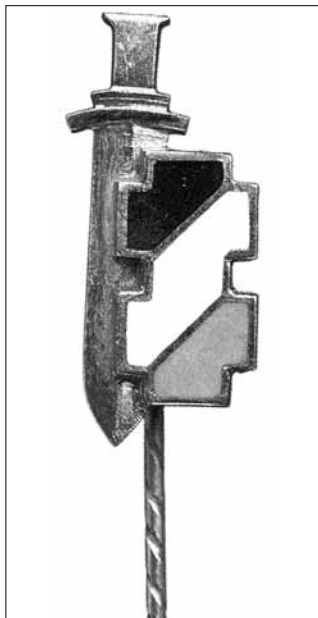
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO ATSARGOS KARININKŲ KORPORACIJOS „RAMOVĖ“ ŽENKLELIS

Korporacija „Ramovė“ buvo įsteigta 1932 m. spalio 24 d. Ją sudarė studentai atsargos karininkai, baigę Karo mokyklos kariūnų aspirantų kursą. Korporacija siekė, kad studentai nepamirštų karo mokslų ir nenutrauktų ryšių su kariuomene. 1940 m. korporacijai, įskaitant ir baigusius studijas, priklausė apie 350 narių¹²⁷. Kaip dauguma VDU korporacijų, „Ramovė“ turėjo savo uniformą ir ženklą.

¹²⁷ **Surgailis G.** Karinės-visuomeninės organizacijos Lietuvoje 1918–1940 m. // *Karo archyvas*. T. 14. Vilnius, 1997, p. 93–95.

„Ramovė“ savo ženklu susirūpino dar 1932 m. birželio 9 d. susirinkime, bet šį klausimą buvo nutarta atidėti iki rudens¹²⁸. Dauguma jos narių taip pat pageidavo, kad būtų nešiojamas ir Atsargos karininkų sąjungos ženklelis. Rugsėjo 28 d. susirinkime buvo patvirtintas uniforminės kepurės projektas ir skiriamieji ženkliai – žalios, baltos, auksinės spalvų juostelė, nešiojama per petį¹²⁹. Ženklio klausimo svarstymas vėl buvo atidėtas ir linkstama link to, kad jo iš viso nebus. Vis dėlto vėliau ženklelį buvo nutarta įsigyti.

1936 m. spalio 25 d. studentų atsargos karininkų korporacijai „Ramovė“ švenčiant 4 metų sukaktį, korporacijos šefui prezidentui Antanui Smetonai, garbės nariams ir mecenatams buvo įteikti korporacijos spalvų ženkleliai¹³⁰. Kaip spaudoje pažymima, korporacija iki tol ženklelio neturėjo¹³¹. Šis ženklelis aprašomas taip: „Vyčio kryžius ir kardas korporacijos spalvose“¹³² (16 pav.). Pagamintas pagal J. Burbos projektą¹³³. „Ramovės“ ženklelio A. Astiko kataloge nerandame, bet jis yra Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus

16 pav. Vytauto Didžiojo universiteto atsargos karininkų korporacijos „Ramovė“ ženklelis. 1936 m. Dail. J. J. Burba. NČDM. *Mažieji Lietuvos istorijos paminklai Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Numizmatikos skyriaus rinkiniuose*, Kaunas, 1999, p. 120

¹²⁸ **Dovinietis**, Vytauto Didžiojo universitetas // *Karys*, 1932, Nr. 25, p. 503.

¹²⁹ **Dovinietis**, „Studentų atsargos karininkų ramovė“ Vytauto Didžiojo universitete // *Karys*, 1932, Nr. 41, p. 815.

¹³⁰ Stud. Atsargos karininkų korp. „Ramovė“ minėjo keturių metų sukaktį // *Karys*, 1936, Nr. 44, p. 1119.

¹³¹ Ramoviečiai iškilmingai pradėjo penktuosius metus // *Lietuvos aidas*, 1936 spalio 26, Nr. 492, p. 8.

¹³² Turėtų būti – „Vyčio kryžius korporacijos spalvose ir kardas“.

¹³³ **Alkis M.** Korporacija „Ramovė“ pradėjo penktuosius metus // *Trimitas*, 1936, Nr. 44, p. 1047.

leidinyje¹³⁴. Šiame leidinyje įdėtas Lietuvos prezidentui A. Smetonai padovanotas auksinis ženklelis, bet nenurodytas nei jo autorius, nei data. Taip pat rašoma, kad korporacijos nariai nešiojo sidabrinčius ženklelius. Tačiau tai patvirtinančių žinių spaudoje nepavyko rasti. Žinoma tik tai, kad sidabriniais ženkleliais buvo apdovanojami korporacijos garbės nariai ir mecenatai¹³⁵.

KLAIPĖDOS LIETUVIŲ KARIŲ DRAUGIJOS ŽENKLELIS

Klaipėdos lietuvių karių draugija buvo įsteigta 1924 m. gruodžio 8 d. Ji vienijo visus lietuvius, tarnavusius kariuomenėje, ir buvo kaip atsvara Klaipėdos krašto vokiškai organizacijai. 1926 m. buvo įsteigtas padalinys Rusnėje. 1930 m. organizacija vienijo apie 100 narių. 1926 m. Berlyne buvo pagaminti draugijos ženkleliai. Jų autorius – draugijos narys menininkas Adomas Brakas (1886–1952)¹³⁶. Dailininko, architekto ir pedagogo A. Brako nuveikti darbai Klaipėdos krašte labai dideli, paminėkime tik tai, kad 1922–1939 m. jis dėstė piešimą Klaipėdos Vytauto Didžiojo gimnazijoje, yra ne vieno ženklelio autorius. Šio ženklelio A. Astiko kataloge nėra. Taip pat tokio ženklelio kol kas nepavyko identifikuoti ir Lietuvos muziejų rinkiniuose.

¹³⁴ **Verkelienė R.** Retesni mažosios faleristikos eksponatai // *Mažieji Lietuvos istorijos paminklai Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Numizmatikos skyriaus rinkiniuose*, Kaunas, 1999, p. 120.

¹³⁵ **Mickevičius B.** Ramovėnų veiklos keliai. Studentų atsargos karininkų korp. „Ramovė“ penkmečio šventės proga // *Karys*, 1937, Nr. 44, p. 1251; Ramoviečiai iškilmingai pradėjo penktuosius metus // *Lietuvos aidas*, 1936 spalio 26, Nr. 492, p. 8.

¹³⁶ Klaipėdos lietuvių karių draugija // *Karys*, 1930, Nr. 3, p. 48.

LIETUVOS KARIUOMENĖS SPORTO DRAUGIJOS ŽENKLELIS

Lietuvos kariuomenės sporto draugija buvo įkurta 1924 m. birželio 20 d. Jos nariai daugiausia buvo kūno lavinimo kursus baigę karininkai. Draugija rūpinosi fiziniu lavinimu kariuomenėje, rengė instruktorius ir teisėjus, organizuodavo kursus ir šventes. Nuo 1926 iki 1930 m. kasmet buvo rengiamos sporto šventės. Jose dalyvaudavo tikrosios tarnybos kariai. 1930 m. draugijoje buvo daugiau kaip 300 narių. Nuo 1932–1933 m. draugija praktiškai nebevykdė jokios veiklos. Pagal 1936 m. vasario 1 d. Draugijų pertvarkos įstatymą (*Vyr. žinios*, Nr. 522) 1936 m. balandžio 9 d. įsakymu kariuomenei Nr. 25, § 12 sporto draugija buvo uždaryta.

Kariuomenės sporto draugija savo ženklą pasigamino 1927 m. Šis ženklas buvo emaliuotas, skydo formos, su sukryžiuotais kardais, prieš kuriuos pavaizduota svastika (gyvybės ženklas) ir raidės KSD. Ženklo dailininkas – J. Burba¹³⁷. Iš žinutės spaudoje nelabai aišku, ar šis ženklas buvo draugijos ženklelis, ar iškaba, bet, matyt, pastaroji. Taip manyti leistų tai, kad 1929 m. vasario 26 d. vykusio visuotinio įgaliotinių draugijos metinio suvažiavimo metu buvo patvirtintas 1928 m. parengto sporto draugijos ženklelio projektas¹³⁸. Ženklio projektas su nedidelėmis pataisomis (Gedimino bokštas, šautuvai, riteris) buvo priimtas vienbalsiai ir pasiūlytas firmoms pagaminti¹³⁹. Po metų, 1930 m. kovo 15 d., Lietuvos kariuomenės sporto draugijos atstovų susirinkime dar kartą buvo svarstytas ir priimtas nario ženklelio projektas¹⁴⁰. 1930 m. birželio 28 d. buvo pateiktas prašymas krašto apsaugos ministrui leisti viešai jį nešioti¹⁴¹. Ženklielis buvo pa-

¹³⁷ Kariuomenės Sporto Draugijos ženklas // *Karys*, 1927, Nr. 39, p. 355.

¹³⁸ Kariuomenės sporto draugijos metinis suvažiavimas // *Mūsų žinynas. Karo mokslo draugijos žinios*, 1929, Nr. 2, p. 25.

¹³⁹ Kariuomenės fizinio lavinimo inspekcija ir Kariuomenės sporto draugija // *LCVA*, f. 5, ap. 1, b. 13, l. 9.

¹⁴⁰ Kariuomenės sporto draugijos atstovų susirinkimas // *Karys*, 1930, Nr. 12, p. 244; Kariuomenės sporto draugijos suvažiavimas // *Kardas*, 1930, Nr. 3, p. 71.

¹⁴¹ Kariuomenės fizinio lavinimo inspekcija ir Kariuomenės sporto draugija // *LCVA*, f. 5, ap. 1, b. 22, l. 77.

tvirtintas 1930 m. rugpjūčio 18 d. įsakymu kariuomenei¹⁴². Kartu pateiktas ženklelio aprašymas: „Juodos emalės Gedimino stulpai, šešiais sidabriniais kraštais. Ant stulpų išpinta juosta. Iš abiejų šonų ir apačioje raidės „K.S.D.“. Ant stulpų užklotas iškarpytas sidabrinės spalvos skydas. Kairiame skydo šone retežiu apjuosta Gedimino pilis, o užpakalyje jos saulės spinduliai. Žemai į besiriečiantį vamzdelin skydo iškirpimą sustatyti trys šautuvai ir prie jų sudėti šiuo laiku vartojami kario šarvai. Dešinėje, žemai – karys sportininkas, pasiruošęs bėgti, o už jo senoviškais šarvais apsišarvavęs karžygyss kardu jam rodo Gedimino pilies link. Ženklas balto metalo, truputį išgaubtas, prisegama prie rūbų tam tikru sraigteliu.“ (17 pav.)

17 pav. Lietuvos kariuomenės sporto draugijos ženklelis. 1930 m. Dail. V. Liugaila (?). Dydis – 29 x 27 mm
LNM, M 5365

Aprašyto ženklelio atitikmenį galime rasti A. Astiko kataloge, tačiau jame ženklelis klaidingai priskirtas Klaipėdos darbininkų susivienijimui¹⁴³. Katalogo autorius pažymėjo, kieno šis ženklelis, iš jo išvaizdos sunku spręsti, o kitų duomenų neaptikta. Lietuvos centriniam valstybės archyve saugomi patvirtinto ženklelio keturi piešiniai (nespalvotas ir trys spalvoti), padidintų fragmentų piešiniai (šautuvai, bėgikas, riteris, Gedimino bokštas), taip pat du projektai¹⁴⁴. Viename iš projektų raidės KSD yra apatinėje stulpų dalyje ir stulpų apatiniai kampai nusklembti. Kitame projekte nėra viršutinio skydo, stulpai įstrižai padengti trispalve, raidės KSD užrašytos apatinėje stulpų dalyje.

1931 m. balandžio 18 d. vykusio metinio suvažiavimo metu buvo pranešta, kad pagamintų draugijos ženklelių išplatinta daug¹⁴⁵. 1931 m. buvo

¹⁴² Įsakymas kariuomenei, 1930, Nr. 42, § 11.

¹⁴³ Astikas A. *Lietuvos ordinai, medaliai ir ženkleliai 1918–1940*. Vilnius, 1993, p. 255–256, nr. 23.

¹⁴⁴ Kariuomenės fizinio lavinimo inspekcija ir Kariuomenės sporto draugija // LCVA, f. 5, ap. 1, b. 22, l. 1–11.

¹⁴⁵ Kariuom. sporto d-jos įgaliotinių suvažiavimas // *Karys*, 1931, Nr. 17, p. 335.

numatyta ženklelių gamybai išleisti 300 litų ir gauti 50 litų pelno¹⁴⁶. Deja, archyvinės žinios apie ženklelius labai menkos. Jose nėra svarbių duomenų: kas šių ženklelių gamintojas, koks jų tiražas ir kaina, o svarbiausia – kas ženklelio dailininkas. Yra žinomas labai panašaus dizaino Vlodo Liugailos (1898–?) Savanorio medalio 1927 m. projektas¹⁴⁷. Medalis, kaip ir ženklelis, yra dviejų aukštų: pirmasis – Gediminaičių stulpai, antrajame – trikampyje pavaizduotas ties koplytstulpiu bei tvorele klūpantis, su šautuvu besitaikantis savanoris, o horizonte – tekanti saulė. Tiek medalio projektui, tiek ženkleliui būdinga daug detalių. Tai labai techniškai atliktas darbas. Pažymėtina, kad daugiau ženklų, kuriuose būtų taip sukomponuoti Gediminaičių stulpai, nežinoma. Tad labai tikėtina, kad Kariuomenės sporto draugijos ženklelio autorius yra būtent V. Liugaila. Šią tikimybę sustiprina ir tai, kad V. Liugaila nuo 1924 m. buvo atsargos karo valdininkas. Dailės pagrindus jis įgijo 1910–1914 m. Varšuvoje, kur studijavo piešimą¹⁴⁸. 1927 m. buvo priimtas į Meno mokyklos Kaune Bendrojo lavinimo skyriaus III kursą, bet dėl nesumokėto mokesčio už mokslą tais pačiais metais pašalintas¹⁴⁹. Vladas Liugaila – žinomo grafiko Mariaus Liugailos (1953–2013) senelis.

IŠVADOS

Straipsnyje išanalizavus Lietuvos sukarintų organizacijų (1918–1940 m.) ženklus ir ženklelius galima padaryti keletą išvadų.

Dauguma organizacijų ženklelius, kaip skiriamuosius ženklus, įteisino iš karto, kai tik susikūrė (pvz., Šaulių sąjunga ir jai pavaldūs padaliniai, Atsargos karininkų sąjunga ir kt.). Ilgiausiai savo ženklelio neturėjo Lietuvos karo invalidų sąjunga (įk. 1923 m., ženkleliai įteisinti 1935 m.).

¹⁴⁶ Kar. sporto draugijos įgaliotinių suvažiavimas // *Karys*, 1931, Nr. 18, p. 356.

¹⁴⁷ **Kavaliauskas V.** *Už nuopelnus Lietuvai. 1918–1940 metų Lietuvos Respublikos ordinai ir medaliai*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 290.

¹⁴⁸ Ten pat.

¹⁴⁹ **Ramonienė D.** *Kauno meno mokyklos mokinių sąvadas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 113.

Ženklelių daugiausiai buvo pagaminta XX a. 4 dešimtmetyje. Tuo metu susikūrė daug naujų organizacijų, didėjo jų finansinis pajėgumas, tokių simbolių svarba, sumažėjo jų gamybos išlaidos.

Beveik visi sukarintų organizacijų ženkleliai pagaminti Lietuvoje (daugiausia – Lietuvos karo invalidams šelpti komiteto dirbtuvėse Kaune) ir tik nedidelė dalis užsienyje – Šveicarijoje ir Vokietijoje.

Ženklių ir ženklelių projektus neretai kūrė organizacijų nariai. Tarp jų buvo ir žymių dailininkų – A. Žmuidzinavičius, P. Augustinavičius, J. Kaminskas, A. Brakas. Taip pat ženklelių projektus kūrė tokie žinomi dailininkai kaip J. J. Burba ir J. Zikaras.

Aptarti nežinomi Vytauto Didžiojo universiteto šaulių moterų korporacijos „Živilė“, Šaulių choro, Kauno Šančių šaulių sporto klubo „Kovas“, Telšių sporto klubo „Džiugas“, Klaipėdos lietuvių karių draugijos ženkleliai.

Įteikta 2013 m. lapkričio 7 d.